

**Człowiek z przełomu wieków w refleksji filozofii dialogu.
Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej
Zakładu Filozofii Chrześcijańskiej UAM w Poznaniu
6-7 czerwca 2001 roku**

W dniach 06-07 czerwca 2001 roku w Domu Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu obradowała Ogólnopolska Konferencja Naukowa na wyżej wskazany temat. Organizatorami tej konferencji byli pracownicy naukowcy Zakładu Filozofii Chrześcijańskiej na Wydziale Teologicznym UAM pod przewodnictwem prof. dr hab. Józefa Baniaka. Z perspektywy i w refleksji współczesnej filozofii spotkania i dialogu postanowiono spojrzeć na człowieka żyjącego na pograniczu wieków: na jego życie codzienne, problemy, potrzeby, system znaczeń i odniesień aksjologicznych, standardów moralnych i religijnych, jak i w perspektywie transcendentalnej. Postanowiono także spojrzeć krytycznie na kondycję dzisiejszej filozofii dialogu i na jej związek z klasyką dialogiki. Czy klasyczne rozumienie filozofii dialogu znajduje dziś swoich naśladowców i kontynuatorów – w drugiej i trzeciej generacji filozofów i humanistów? Organizatorzy konferencji, urealnijając jej ideę, postawili sobie dwa pytania ogólne: *Jaka jest naprawdę dzisiejsza filozofia dialogu w wymiarze swej refleksji i metody?* oraz *Jakim jest człowiek z przełomu wieków widziany w perspektywie i refleksji filozofii dialogu?* Pytania te stały się podstawą dla licznych zagadnień szczegółowych, jakie podejmowali i analizowali filozofowie i uczeni w swych referatach.

Człowiek XX wieku przyspieszył niepomiarne tempo własnego życia, osobistego i zbiorowego, zawierzył sobie ponad miarę swojej mocy ludzkiej, odsuwając się od religii i jej wartości, a nawet od swego Stwórcy. Świat człowieka XX wieku stał się nieporównywalnie inny, pod wielu względami lepszy i zasobniejszy w różne dobra, niż świat ludzi z wcześniejszych epok. Stało się to zapewne dzięki rozwojowi samego człowieka, jego intelektu, nauki, techniki, ekonomii. Człowiek ów poczuł się dosłownie *panem* tego świata i siebie samego. Z drugiej zaś strony zarysowały się i wystąpiły w tym okresie różne podziały między ludźmi, prowadzące nieraz do zmasowanej agresji (wojen) i eksterminacji ludzi. Człowiek przestał rozumieć i dostrzegać innych ludzi – ich problemy, potrzeby, troski, żale i radości. Dało się dostrzec wyraźną przepaść między grupami, społecznościami i społeczeństwami, któ-

ra obejmowała niemal wszystkie sfery ich życia. Dało się także dostrzec narastającą pustkę i płytkość życia wielu ludzi, pozbawioną refleksji i zadumy nad jego celem ostatecznym i sensom, nad jego sakralnością i immanencją. Człowiek *zmaterializowany* to człowiek eliminujący sferę ducha, i to nie tylko z własnego, lecz również z życia swych bliźnich. Człowiek *odmoralniony* to człowiek lekceważący i odrzucający zasadnicze systemy znaczeń i wartości etyczne, do wartości życia włącznie. Taki człowiek wziął rozbrat z refleksją filozoficzną i religijną, a zarazem *brał* swoje życie w *krótkiej perspektywie* namacalnej doczesności. Ten człowiek określił siebie *bytem postnowoczesnym*, choć nie rozumiał do końca sensu pojęcia ponowoczesność.

Taka właśnie diagnoza (dość smutna) egzystencji człowieka z przełomu wieków zachęciła filozofów z Wydziału Teologicznego UAM do spojrzenia na dzisiejszego człowieka i jego życie w paradygmacie filozofii dialogu. Czy jest możliwe inne spojrzenie na człowieka i na perspektywę jego życia, jeśli wykorzystamy w tym celu metodę i refleksję filozofii dialogu? Chcąc znaleźć odpowiedź adekwatną na te wszystkie pytania i problemy, wyszli oni z inicjatywą zwołania ogólnopolskiej konferencji naukowej na ten właśnie temat. Zaproszenie do dyskusji skierowano do niemal wszystkich filozofów dialogu w kraju, a także do licznych teologów, psychologów, pedagogów i socjologów, chcąc w ten sposób ukazać problem głównie wielostronnie, z optyki różnych dziedzin humanistyki. Informacje o temacie konferencji i terminie jej obrad przesłano również do instytutów filozoficznych we wszystkich uczelniach akademickich państwowych i kościelnych, zachęcając ich pracowników naukowych, zwłaszcza młodych, do udziału w konferencji. Efektem tego zaproszenia było 40 zgłoszeń autorskich z tematami, spośród których 32 referaty zostały przyjęte do zaprezentowania podczas konferencji. Ilościowo dominują pośród nich wyrażenie przemyślenia i analizy filozofów.

Problematykę konferencji ułożono i zrealizowano w sześciu sesjach tematycznych, w ciągu dwóch dni jej obrad. Każdej sesji i dyskusji przewodniczył specjalista reprezentujący odrębny nurt myślenia filozoficznego. Bogata tematyka konferencji zgromadziła licznych słuchaczy: pracowników naukowych i studentów UAM, zwłaszcza filozofów i teologów. Udział w niej wzięli też przedstawiciele mass mediów. Wszyscy uczestnicy konferencji aktywnie włączali się w dyskusję i zadawali prelegentom liczne pytania dotyczące zagadnień i problemów ich nurtujących.

Ze względu na dużą liczbę referatów, obrady konferencji rozpoczęły się już o godzinie ósmej szóstego czerwca, a zainaugurował je dziekan Wydziału Teologicznego UAM, ks. prof. dr hab. Tomasz Węclawski. Dziekan wyraził radość z faktu, iż to na Wydziale Teologicznym UAM i z inicjatywy tutejszych filozofów i humanistów ma miejsce pierwszy zjazd polskich dialogików reprezentujących różne dziedziny nauki i nurty filozoficzne. To wielki zaszczyt, dodał, dla tutejszego Wydziału Teologicznego gościć tylu tak znakomitych filozofów i uczonych z kraju, zwłaszcza młodej generacji. To właśnie oni, młodzi myśliciele i uczeni, podejmują zapewne postulat Martina Bubera oraz innych dialogików i ukazą człowieka dzi-

siejszego i przyszłego w jasnej i aktualnej optyce refleksji dialogicznej. Za tę inicjatywę Dziekan podziękował gorąco Zakładowi Filozofii Chrześcijańskiej, wskazując zarazem na szczególną rolę prof. Józefa Baniaka. Życząc owocnych obrad, prof. Węclawski zachęcił organizatorów do kontynuacji tej inicjatywy w następnym roku akademickim.

Gros zajęć konferencyjnych – referatów i dyskusji – miało miejsce w pierwszym dniu jej obrad – szóstego czerwca. W tym dniu bowiem odbyły się 4 zaplanowane sesje tematyczne i zdecydowana większość referatów. Z różnych powodów 3 prelegentów nie przyjechało do Poznania i nie wzięło udziału w konferencji. Referaty ich, jeśli organizatorzy je otrzymają, zostaną opublikowane w książce pokonferencyjnej.

Pierwszej sesji przewodniczył i dyskusję prowadził prof. dr hab. Jerzy Ochmann (UJ), a wygłoszono 6 referatów. Tematyka ich jest następująca: *O potrzebie rekonstrukcji zapomnianego dialogu* (prof. Bolesław Andrzejewski, UAM); *Filozofia jako dialog – nadzieja i złudzenia nowego myślenia* (prof. Marek Szulakiewicz, UMK, Toruń); *O możliwości dialogu w filozofii* (Dr Wanda Kamińska, AP w Słupsku); *Dialog jako kategoria metafizyczna* (Dr Marek Rembierz, UŚ, Filia w Cieszynie); *Filozofia spotkania i dialogu w świetle literatury* (Dr Maria Chymuk, AP w Krakowie); *Umiejętność dialogu jako cnota obywatelska* (Dr Magdalena Żardecka-Nowak, WSP w Rzeszowie). We wszystkich tych referatach i w dyskusji nad ich tezami głównymi zwracano uwagę na dwie istotne kwestie: na fakt *zanikania* albo *zagubienia* filozofii dialogu, jak i samego dialogu z szerokiej, pogłębionej refleksji i analizy filozoficznej i naukowej; brak ów jest także widoczny w praktyce życia ludzi na co dzień. Po drugie, wszyscy widzieli konieczność wznowienia i kontynuacji filozofii dialogu, pytania o jej miejsce i rolę w filozofii współczesnej.

Druga sesja obradowała pod przewodnictwem prof. Bolesława Andrzejewskiego, podczas której wygłoszono 3 referaty. Tematyka ich jest następująca: *Dialog w świecie konfliktów* (Prof. Wiesław Mysłək, WSP w Warszawie); *Porozumienie historyczne i dialog z przeszłością* (Dr Witold M. Nowak, WSP w Rzeszowie); *Dialog – intelektualna droga filozofa-zakonnika* (ks. dr Marek Nowak OP, UW, Warszawa). Wiele cennych refleksji wypowiedzianych przez tych prelegentów wywołało zadumę nad odmiennymi spojrzeniami na człowieka *uwikłanego* w różne problemy i konflikty życiowe. Bardziej pragmatyczne spojrzenie na dialog (i na jego brak) można było dostrzec w filozofii i socjologii Wiesława Mysłęka, choć jego punkt widzenia okazał się kontrowersyjny i polemiczny.

Trzecia sesja swojej obrady rozpoczęła po przerwie obiadowej, a przewodnictwo jej objął bp prof. Marek Jędraszewski (UAM). Podczas jej trwania wygłoszono 4 referaty szczegółowe: *O koniecznych warunkach dialogu międzyreligijnego* (Prof. Wojciech Sady, WSP w Zielonej Górze); *Dialogiczny personalizm. Z historii filozofii słowackiej* (Prof. Tadeusz Chrobak, WSP w Rzeszowie); *Ciągła potrzeba dialogu filozofii z teologią na przykładzie „Sprawy Galileusza”* (ks.

dr Adam Adamski, UAM); *Pytania egzystencjalne jako dialogika intuicyjna* (Dr Jan Wadowski, PWT, Wrocław). Podczas tej sesji najbardziej kontrowersyjny i polemiczny okazał się referat prof. W. Sadego. Prelegent poddał krytyce główne tezy encykliki papieża Jana Pawła II *Dominus Jesus*, zarzucając jej *ton antydialogowy i autorytaryzm*. Upraszczając problem główny, prelegent wygłosił tezę, że *Kościół rzymskokatolicki, choć mówi dużo o potrzebie dialogu między religiami i ekumenii w samym chrześcijaństwie, nie chce i nie umie praktycznie «prowadzić» dialogu z inaczej wierzącymi w Boga. Kościół ten utrudnia ów dialog, jego zdaniem, narzucając innym wyznaniom własne jego warunki i definicję*. Stanowisko prof. Sadego spotkało się z krytyką wielu uczestników konferencji, którzy polenizowali z nim, uzasadniając własny punkt widzenia argumentami zobiektywizowanymi. Prelegent pozostał jednak przy swoim stanowisku w tej kwestii. Natomiast w aspekcie metodologii filozofii dialogu bardzo ważny był głos dra Jana Wadowskiego z Wrocławia, w którym ukazał on na czym polega *dramat* pytań egzystencjalnych, odnosząc je do filozofii dialogu i dramatu prof. Józefa Tischnera.

Późnym popołudniem rozpoczęła obrady czwarta sesja tematyczna, której przewodniczył ks. prof. Antoni Siemianowski (UAM). W czasie jej trwania wygłoszono 3. referaty: *Filozoficzne płaszczyzny dialogu żydowsko-chrześcijańskiego w drugiej połowie XX wieku: J. D. Sołowejczyk* (Prof. Jerzy Ochmann, UJ); *Judeochrześcijaństwo XX wieku jako propozycja dla filozofii?* (Mgr Magdalena Curzydło, UJ); *Etos ponowoczesny a dążenia młodzieży*. (Dr Antonina Sebesta, AP w Krakowie). Niezmiernie ważne i cenne są refleksje filozofów z Krakowa, wskazujących na istotę, uwarunkowania i trudności w dialogu między judaizmem i chrześcijaństwem. Ten trudny dialog, choć trwa z takimi przeszkodami, jest nadal – ich zdaniem – niezbędny w dzisiejszych czasach, a może być on łatwiejszy dzięki metodzie filozofii dialogu. Ważne są tu także refleksje filozofii chrześcijańskiej i filozofii żydowskiej.

Trud obrad i dyskusji pierwszego dnia konferencji zakończyła uroczysta kolacja w refektarzu zakonnym, w której wzięli udział dwaj prodziekani Wydziału Teologicznego UAM: prof. Paweł Bortkiewicz i prof. Adam Przybecki. Prodziekan A. Przybecki podziękował gorąco wszystkim uczestnikom za aktywny udział w konferencji i życzył dalszych przyjemnych wrażeń z pobytu w Poznaniu i na naszym Wydziale Teologicznym. Konferencja ta dała możliwość poznania się wzajemnego, nawiązania przyjaźni i zachęcenia do udziału w kolejnych jej obradach za rok.

W drugim dniu obrad (siódmego czerwca) odbyły się dwie sesje tematyczne, podczas których wygłoszono kilka referatów. Sesji piątej przewodniczył prof. Tadeusz Chrobak, a zaprezentowano 5 referatów: *Emanuela Levinasa i John-Luc Mariona mówienie o Bogu* (Bp prof. Marek Jędraszewski, UAM); *Dialog filozoficzny według Karla Jaspersa* (ks. prof. Antoni Siemianowski, UAM); *Zło poza bytem i niebytem. Józefa Tischnera koncepcja zła dialogicznego* (Dr Krzysztof Stachewicz, UAM); *Trzy dyskusje z Martinem Buberem: Franz Ro-*

senzweig, Emmanuel Levinas, Józef Tischner (Dr Katarzyna Dzikowska, UAM); *John Henry Newman jako filozof dialogu* (Dr Marek Fota, UWM w Olsztynie). Wszystkie te referaty ukazały ciągle aktualne tezy i refleksje klasycznej filozofii dialogu. Filozofia ta, zdaniem K. Dzikowskiej, znalazła swych kontynuatorów w dwóch kolejnych pokoleniach dialogików, których przedstawicielami byli E. Levinas i J. Tischner. Referentka zapytała także, czy również czwarte pokolenie, obecnej młodzieży, filozofów podejmie myśl dialogiczną Martina Bubera i będzie wprowadzać w czyn jej tezy już w III tysiącleciu? Filozofia dialogu ułatwia teologom, zdaniem M. Jędraszewskiego, *mówienie* o Bogu, precyzując istotę i zakres znaczeniowy tego pojęcia, tak niezmiernie trudnego do precyzyjnego zdefiniowania. Swoista filozofia i teologia Boga widoczna u Levinasa i Mariona jest przykładem takiej możliwości. O wielkiej roli J. Tischnera w filozofii dialogu mówiły inne referaty.

Szóstej sesji przewodniczył prof. Wojciech Sady, podczas której wygłoszono następujące referaty: *Koncepcja dialogu w twórczości księdza Józefa Tischnera* (ks. prof. Paweł Bortkiewicz, UAM); *Homo viator – homo testis w filozofii Gabriela Marcela. Filozofia naszych czasów* (ks. dr Andrzej Latoń, UAM); *Być to jeszcze za mało. Abrahama Joshuy Heschela wizja człowieka* (ks. dr Waldemar Szczerbiński, UAM); *Człowiek – dramat natury i historii* (ks. dr Piotr Moskal, KUL); *Rozum i rozmowa jako wartości wzajemnie się wspierające i jako ideały pozostające ze sobą w konflikcie* (Dr Szymon Wróbel, UAM); *Wewnątrzsterowność sprzeciwu jako kategoria analityczna* (Dr Paweł Woroniecki, UWM); *Dialogiczne preferencje rozmowy pacjenta z lekarzem i chorobą* (Dr Alina B. Jagiełłowicz, UW, Wrocław). Problematyka, ukazana podczas tych referatów była bardzo zróżnicowana tematycznie i dlatego zainteresowała licznych uczestników konferencji. Niektóre tematy ukazano kontrowersyjnie i stąd stały się one okazją do dyskusji i polemiki z prelegentami.

Z różnych powodów niektóre referaty nie zostały wygłoszone na konferencji. Referaty te będą jednak opublikowane wespół z wygłoszonymi wówczas w zbiorowej książce pokonferencyjnej, ponieważ były przygotowane wcześniej z jej okazji. Referaty te są następujące: *Religia i wolność. Uwagi na koniec wieku* (prof. Edward Jeliński, UAM); *Człowiek jako miejsce dialogu Kościoła z kulturą według papieża Jana Pawła II* (Dr Katarzyna Parzych, UWM); *Filozoficzne płaszczyzny dialogu żydowsko-chrześcijańskiego w drugiej połowie XX wieku: Louis Jacobs* (Mgr Monika Ochmann, UJ); *Odpowiedzialność człowieka w filozofii Emmanuela Levinasa* (Dr Anna Marek-Bieniasz, WSP w Częstochowie); *Dialog w małżeństwie i rodzinie – idea i rzeczywistość* (prof. Józef Baniak, UAM).

Podsumowania i oceny obrad tej konferencji dokonał syntetycznie i rzeczowo prodziekan Wydziału Teologicznego UAM ks. prof. dr hab. Romuald Niparko. W imieniu Dziekana Wydziału Teologicznego podziękował organizatorom z Zakładu Filozofii Chrześcijańskiej za sprawne przygotowanie i owocne przeprowadzenie

konferencji, wyrażając zarazem nadzieję, iż kolejne spotkanie dialogików zostanie zorganizowane przez ZFCh i odbędzie się za rok w czerwcu 2002 roku.

Należy zaznaczyć, że konferencja ta okazała się ważną i potrzebną inicjatywą w środowisku filozoficznym i teologicznym UAM, a zwłaszcza dla młodych filozofów. Zagadnienie dialogu w filozofii i nauce, a także w życiu ludzi, zostało zapomniane, albo też często nadaje się mu różne znaczenie. Uczestnicy konferencji wyrazili radość z możliwości spotkania się i dyskusji na ten ważny, znaczący i potrzebny dziś temat i problem. Konferencja ta była pierwszym w Polsce spotkaniem dialogików reprezentujących różne dyscypliny naukowe i nurty filozoficzne, jak i teologię katolicką. Inicjatywę tę będziemy kontynuować, widząc w niej ważny głos naszego środowiska filozoficznego i naukowego w rozwój filozofii dialogu w Polsce.

JÓZEF BANIAK